

19. Yüzyıl Vanı'nda Âyan Bir Aile: Timurpaşazâdeler *A Notable Family in Van During the 19th Century: Timurpashazâdes*

Erdal ÇİFTÇİ*

* Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Mardin/Türkiye.

Asst. Prof., Mardin Artuklu University, Faculty of Letters, Department of History, Mardin /Türkiye.

erdalciftci@artuklu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8716-2031

Öz

Bu çalışma 18. yüzyılın son çeyreğinden 19. yüzyılın ortasına kadar Van yönetiminde bulunan ve bu tarihten sonra da Van'da etkili olmaya devam eden bir âyan ailenin yerel siyasetteki rolüne odaklanmaktadır. Âyanlar çağı olarak bilinen 18. yüzyılda Osmanlı imparatorluğunda güçlenmiş olan âyanlarla ilgili literatüre mikro bir çalışma ile Van örneği üzerinden katkı sunulması amaçlanmaktadır. Van'da Timurpaşazâdeler ismi ile âyanlaşan bir ailenin güçlenerek ortaya çıkışı, Tanzimat öncesi ve sırasında yaşanan tepkiler ve Tanzimat sonrasında bu âyan ailesinin yeni düzen içerisindeki aktif yer alışı incelenmektedir. Tanzimat dönemi yönetiminin bu gibi âyan aileleri tek taraflı ve üstten bir yaklaşımla yok ederek Tanzimat düzenini uygulamaya döküldüğü görüşü son dönemlere kadar literatürün baskın tezlerinden biriydi. Fakat son dönemlerde yapılan çalışmalardan ve Van örneğinden de görüleceği üzere Tanzimat merkezileşmesi yerel âyan ailelerinin mülki idari güçlerine belirli oranda bir sınırlama uygulamış olsa da Timurpaşazâdeler yeni düzenin uygulanmasında aktif rol oynamaya devam etmişlerdir. Timurpaşazâdelerin bir eşraf olarak kendi rol ve çıkarlarını yeni düzen içerisinde aramaya devam ettikleri anlaşılmaktadır. Dersaadet'in Timurpaşazâdeleri Van'dan uzaklaştırmamış olması ve Timurpaşazâdelerin bazı Van valileri ile yakın ilişkilerini sürdürmesi bu durumun önünü açan sebeplerden birkaçıdır.

Anahtar Kelimeler: Âyan, Tanzimat, Timurpaşazâdeler, Osmanlı Devleti, Van

Abstract

The role of a notable family that ruled the Ottoman province of Van from the last quarter of the 18th to the middle of the 19th centuries is examined in this article. With a micro perspective and a concentration on the province of Van, this paper contributes to the literature about the Ottoman notables who enhanced their influence during the 18th century. This study examines the emergence of the Timurpashazâde family, their reactions to the Tanzimat rules of the Ottoman Empire both before and during the process, and their continued involvement in local politics following the Tanzimat rules. The prevailing theories in the literature up until recently were that Tanzimat regulations were implemented as a byproduct of the Ottoman centralization policies' unilateral, top-down, and eliminatory strategies. However, as can be observed from recent researches and the example of Province of Van, although the Tanzimat regulations restricted the power of notables, Timurpashazâdes actively participated in the execution of the new order. The Timurpashazâdes continued to protect their interests within the new laws and this does not imply that they disregarded their interests. Certain of the factors that led to this predicament include the fact that Sublime Port did not expel the Timurpaşazâdes from Van and the fact that they kept up their strong ties with some of the governors of Van.

Keywords: Notable, Tanzimat, Timurpashazâdes, Ottoman Empire, Van.

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type:

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 05/08/2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 12/12/2022

Yayın Tarihi / Date Published: 31/12/2022

Atıf: Çiftçi, E. (2022). 19. yüzyıl Vanı'nda âyan bir aile: Timurpaşazâdeler. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 58, 68 – 85

Citation: Çiftçi, E. (2022). A notable family in van during the 19th century: Timurpashazâdes. *Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute*, 58, 68 – 85

Giriş

Âyanlar çağı olarak bilinen 18. yüzyılda yerel eşraf gücünü artırarak kendi bölgelerinin idarelerinde söz sahibi olmuşlardır. Bu çalışmada imparatorluğun çeperlerinde beliren güç odaklarından sadece biri olarak 18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Van'da ortaya çıkmış bir âyan ailesinin deneyimlerine odaklanılmaktadır. Timur Paşa'nın Van'a muhafız olarak atandığı 1775 yılından itibaren 1847'ye kadar bu aile mensupları Van'ın mülki idaresini muhafız unvanı ile büyük oranda elinde tutmuşlardır. Timurpaşazâdeler bu sayede Van'da güç ve nüfuz sahibi haline gelmiştir. Bu süreçte güçlenen ve eşraflaşan Timurpaşazâde isminde bir âyan ailesinin ortaya çıkmasında Osmanlı merkezi hükümetinin önemli bir rolü bulunmaktadır. Zira Timurpaşazâdelerin Van'a tekraren muhafız olarak atanması bu durumun ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Âyanlar çağının nerede ve ne zaman sonlandığı mekânsal olarak farklılık göstermektedir. Çalışmamızın kapsamı dâhilinde olan Van merkezinde âyan çağının bittiği süreci 1847 harekâtı ve sonrası olarak okumak gerekmektedir. Timurpaşazâdelerin teşviki ile Van ahalişi Tanzimat uygulamalarına karşı isyan etmiş, buraya düzenlenen harekât ile Tanzimat süreci Van'da uygulanmaya başlamıştır. Bu harekât sonrasında Timurpaşazâdelerin güç ve nüfuzu kontrol altına alınmış ve Van'a mülki idareci atamaları hariçten yapılmıştır. Her ne kadar 1831 itibarıyla Van merkezinin “hariçten kaymakamla idaresi” lazım geldiği vurgulansa da bu süreç ilgili harekâta kadar sürüncemede kalmış ve yüzyılın ikinci yarısından itibaren uygulamaya dökülmüştür (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivi [BOA], HAT 659/32173, 1247/1831).

Osmanlı'nın yeni düzene bazı kentlerinde sert ve bazı kentlerinde ise daha ılımlı bir geçiş yaptığı bilinmektedir (Köksal, 2019). Van'da bu harekât ile sert bir geçişlilik yapılmışsa da, harekâtın hemen akabinde burada ılımlı bir dönüşüm yaşanmıştır. Timurpaşazâdeler valilik ve mutasarrıflık gibi yüksek yerel mülki idarecilik statüsünün dışında bırakılmış olsalar da, Dersaadet bu aile mensuplarının kaymakamlık, mahkeme reisliği, belediye başkanlığı ve çeşitli yerel bürokratik görevlere atanmalarının önünü açmıştır. Tanzimat yönetimi kaymakamlık gibi daha küçük mülki idari sahalarda âyandan yararlanmaya devam etmiş, Timurpaşazâdelerin güç ve nüfuzunu Van ve çevresinden tamamı ile yok etmek istememiş, kendi dönüştürücü sistematiğinin aracı olarak kullanmıştır. Van'daki Tanzimat süreci aşağıdan yukarıya Timurpaşazâdelerin eşraf olarak yerel bürokrasiyi ele geçirme gayretleriyle ya da yukarıdan aşağıya Osmanlı merkezi hükümetinin bu eşrafi saf dışı bırakma yöntemleri ile gerçekleşmemiştir. Timurpaşazâdeler Tanzimat'ın yeniden inşa ettiği kurum ve düzene eklenerek bu düzenin bir parçası olmuşlardır. Bu sebeple bu âyan ailesi de Van'da varlığını uzun bir süre devam ettirmiştir. Literatürdeki daha eski bir yaklaşım olan Tanzimat uygulamalarının tek yönlü, yukarıdan aşağıya, baskıcı ve izale edici bir karakterde olduğu faraziyesini Van için söylemek pek mümkün değildir. Yeni yaklaşımların da vurguladığı üzere hem Tanzimat ve hem de II. Abdülhamid dönemlerindeki merkezileşme yer yer değişken fakat eşrafa karşı çoğu zaman ılımlı, entegre edici ve hem merkezi politikaları hem de eşrafın araçsallığını önemseyen bir yöntemle devam etmiştir (Köksal, 2019; Blumi, 2010; Bragg, 2014; Yayıoğlu, 2016; Bayraktar, 2020; Saraçoğlu, 2008; Koç, 2021). Timurpaşazâdelerin de imparatorluğun farklı coğrafyalarındaki birçok âyan gibi varlığını ve nüfuzunu imparatorluğun yerel bir “partneri” olarak Van'da sürdürmeye devam ettirmiştir (Yayıoğlu, 2016). Bu durum yalnızca bir âyan ailesi ile sınırlı bir durum da değildir. Bu dönemde göçebe eşrafi olarak tanımlanması gereken birçok aşiret ağası da ilk defa “aşiret müdürü” ve benzeri gibi unvanlarla Tanzimat uygulamalarında aracı ve rol sahibi olmuşlardır (Akin, 2020; Çiftçi, 2018: s. 175-218; Avcı, 2009; Çiçek, 2021).

Çalışmada Osmanlı arşiv kaynakları ağırlıklı olmak üzere kronolojik bir tartışma yürütülerek Timur Paşa ve ailesinin 18. yüzyılın son çeyreği ve bilhassa 19. yüzyılın birinci yarısında Van'daki yöneticiliklerine değinilecektir. Bu süreçte Dersaadet'in bu ailenin âyanlaşmasındaki payı anlaşılacaktır. Devamında Tanzimat'ın Van'da uygulanması için ortaya çıkan gelişmelere odaklanılacaktır. Tanzimat uygulamaları öncesinde 1830'larda Van yöneticileri ile Erzurum valileri arasındaki değişken, çok yönlü ve bazen de keyfi uygulamalardan bahsedilecektir. 1845-1847 Van isyanı sonrasındaki askeri harekât ile Tanzimat'ın bu yerel âyanın otoritesini kırması ayrıca tartışılacaktır. Sonrasında ise Tanzimat uygulamalarının yüzyılın ikinci yarısında Van'da uygulanmaya başlandığı süreçte Timurpaşazâdelerin değişen ve devamlılık arz eden yönleri ortaya çıkarılacak, bu

şekilde Osmanlı Devleti'nin bir serhat kenti olan Van şehrinde imparatorluğun modernleşen ve merkezileşen süreci mikro boyutuyla okunmuş olacaktır.

1. Van'da Bir Âyan Ailesinin Ortaya Çıkışı

19. yüzyılda Timurzâdeler, Timurpaşazâdeler veya Timuroğulları olarak vurgulanan bu âyan aile, ismini 18. yüzyılın ikinci yarısında Van muhafızlığı yapmış Mirimiran Timur Paşa'dan almıştır.¹ Van, 1775'ten 1796 yılına kadarki yirmi yıla yakın uzun bir zaman diliminde eski Şehrizor valisi olan Timur Paşa'ya ve yeğeni Ahmed Paşa'ya tevcih edilmişti (Kılıç, 2021: s. 153).² “Vânî” ve “Fi'l-asl Van'ın hanedân-ı kadîminden” oldukları vurgularına göre bu ailenin Timur ve Ahmed Paşalardan önce de Van'da yaşadıkları anlaşılmaktadır (BOA, C.AS. 907/39136, 1190/1776; BOA, HAT 210/11261, 1205/1791). Fakat bu ailenin kökenine dair bilgiler net değildir. İnbaşı'nın Sicill-i Osmanî'ye dayandırdığı bilgilerine göre Timur Paşa Kürt ümerasındandır (İnbaşı, 2006: s. 205; Süreyya, 1996; s. 1635). 19. yüzyılın ikinci yarısında Van'ı ziyaret eden Layard ve Lynch'in Timurpaşazâdelerden aldığı bilgilere göre ise Timurpaşazâdeler yaklaşık olarak üç yüzyıl önce Konya'dan Van'a göç etmiş Türk bir ailedir (Layard, 1856: s. 338; Lynch, 1901: s.83). II. Abdülhamid dönemi arşiv kayıtlarında da “Bunlar en asl Konyalı oldukları halde vaktiyle Van'a nakl-i hane ile orada tavattun etmiş ve memleketin hanedan ve müteeffizanından bulunmuş” oldukları ve “eski memleketiniz olan Konya'ya nefy olunursunuz” şeklinde vurgular bulunmaktadır (BOA.Y.PRK.ZB. 5/40, 1306/ 1889; BOA. Y. A. HUS. 227/21, 1305/ 1889; Arvas, 2016: s. 117). Bunun yanı sıra Timur Paşa'nın kardeşi Ahmed Paşa'nın ismi seyyid olarak da vurgulanmaktadır (BOA, C.DH.276/13756, 1205/ 1790). Aile kökeni ile ilgili bilgiler tartışmalı olsa da Timur Paşa'nın muhalefatına el konulması sırasında kendisinin daha önce atadan zengin olmadığı vurgulanmaktadır: “müteveffa-yı müşarünileyh dahi fi'l-asl ashab-ı servetten olmadığı” (C.ADL. 104/6229, 1205/1790). Fakat buna rağmen Timur Paşa'nın vefatı sırasında sahip olduğu menkul ve gayrimenkul birçok varlığı olduğu anlaşılmaktadır (BOA, D.BŞM.MHF. 88/13, 1204/1790; D.BŞM.MHF. 92/39, 1205/1791). Zens'in de vurguladığı üzere âyanlar çoğu zaman sancak beyliği ve beylerbeyliği gibi yüksek rütbeli görevler üstlenmiş kişilerin ailelerinden neşet etmiştir (Zens, 2011: s. 434). Timurpaşazâdelerin de Timur ve Ahmed Paşaların muhafızlık görevleri sonrasında güçlenerek âyanlaştıkları anlaşılmaktadır.

Van'ı vezaretle yönettiği anlaşılan Timur Paşa ayrıca her biri kısa süreliğine olmak üzere Şehri Zor (1774-1775), Erzurum (1783), İçel (1785), Musul (1785), Karaman (1786) ve Rakka (1789) valiliklerinde bulunmuştur (BOA, C.AS. 1173/52260, 1197/1783; BOA, C.DH. 247/12301, 1198/1784; BOA, C.DH. 214/10696, 1199/1785; BOA, AE.SSLM.III 427/24463, 1203/1789; BOA, TS.MA.e 805/61, 1203/1789; İnbaşı, 2006: s. 205.). 1774-1779 yıllarında Osmanlı ve İran Devletleri'nin Bağdat ve Basra bölgesinde girişmiş oldukları mücadelede Timur Paşa ve Şehrizor Mutasarrıfı dışında sefere katılabilecek hazır bir lojistik güce sahip yerel Osmanlı idaresinin bulunmadığı vurgulanmaktadır (BOA, HAT 1416/57866, 1190/1776). Kısa bir süre önce Van'a atanmasına rağmen Timur Paşa'nın Van'da sancak idaresi düzenini hızlıca sağlayabildiği anlaşılmaktadır. Bu mücadeleler sırasında İran'ın Hoy, Revan, Tebriz ve Karadağ hanları Van'a düzenleyebilecekleri olası bir harekâta karşı Timur Paşa Van'ı tahkim etmiştir (BOA, C.AS. 1210/54230,1190/1776). Ayrıca, Timur Paşa bu dönemde İran'ın desteğini alan bazı aşiretlerin Van ve çevresine yapacakları saldırıları önlemek adına da bazı önlemler almaya gayret etmiştir (BOA, AE.SABH.I 185/12339,1190/1776; BOA, AE.SABH.I. 10/874, 1203/1789). Timur Paşa'nın bu sebeplerden dolayı rütbesi vezarete dahi çıkarılmıştır (BOA, C.DH. 324/16197, 1196/1782). 1196/1783 yılında Van muhafızlığına Timur Paşa'nın kardeşi Ahmet Paşa atanmış, kendisi ise ahali isyan halinde olan Erzurum'a vali olarak atanmış ve Timur Paşa bir yıl boyunca Erzurum valiliği görevini yürütmüştür (BOA, HAT 27/1287, 1197/1783). Daha sonra farklı sancaklarda da görev alan Timur Paşa Kasım 1204/1789'da tekraren Van'a atanmış, kısa bir süre sonra 1204/1790 yılında Van

¹ 19. yüzyıla ait bazı Osmanlı arşiv kaynaklarında Timurpaşazâde lafzı Mahmudi (Hoşap) Kalesi beyi olan ve 1829-1831 yılları arasında Van muhafızlığı ve yine daha sonra kısa süreliğine Van kaymakamlığı yapmış olan Timur Paşa'nın çocukları için de kullanılmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında bazı idari makamlara gelmiş olan Hidayet Bey bu Timur Paşa'nın oğludur. Timur Paşa kısa süreliğine yaptığı kaymakamlık görevinden sonra Van'dan sürülerek Konya, Silistre, Erzurum ve Erzincan'da zorunlu ikamete tabi tutulmuştur. Her iki ailenin birbirine karıştırılmaması gerekir.

² Osmanlı arşivi belgelerinde Ahmed Paşa bazen Timur Paşa'nın yeğeni bazen de kardeşi olarak vurgulanmıştır.

muhafızı iken vefat etmiş ve mirasına/muhallefatına devlet tarafından el konulmuştur (BOA, C.ML. 734/29968, 1204/1790).

Tablo 1.

Timur Paşa ve Ailesinin Van İdareciliği ve Görev Süreleri

Van Muhafızı/Kaymakamı	Görev Süresi
Timur Paşa	1775-1783, 1786-1788, 1789-1790
Ahmed Paşa	1783-1786, 1790-1796
Muhammed Emin Paşa	1796-1802, 1804-1805
Muhammed Sadık Paşa	1802-1803
Muhammed Derviş Paşa	1806-1819
İshak Paşa	1826-1829, 1832-1834, 1836-1842?

Timur Paşa'nın vefatı sonrasında Van idaresi bu aile tarafından yönetilmeye devam etmiş hatta bu aile mensupları arasında ortaya çıkan mücadelelerden dolayı idam olayları yaşanmıştır. Timur Paşa sefere keyfi olarak katılmadığından dolayı vefatı öncesinde görevinden alınmıştır. Yerine Timur Paşa'nın yeğeni Ahmed Paşa Rumeli Beylerbeyliği payesi ile Van'a atanmıştır (BOA, C.DH. 276/13756, 1206/1791; BOA, HAT 181/8228, 1205/1791). Aynı aileden birinin tekraren Van'a atanması Van'ın "muhtelifü'l mezheb Ekrad ve aşâir ile mehat ve İran ile civar" olmasından yani güvenlik endişelerinden kaynaklanmıştır (BOA, C.DH.276/13756,1205/1790). Ahmed Paşa "Van hanedanından aşâir ve kabâil beyninde sahib-i nüfuz ve itibar ve hanedandan şayeste-yi lütf ve intizar olduğu" için tercih edilmiş, daha önce uygun görülme de vezaret rütbesiyle Van'daki görevi uzatılmıştır (BOA, C.DH.276/13756, 1205/1790). Bu gerekçe yeniden atamalarda önem arz ettiğinden Van çevresindeki yurtluk-ocaklık/hükümet sancaklara haklarında şikâyetler bulunmasına rağmen aynı kişiler yeniden sancak beyi olarak atanabilmişti (Kaya, 2020). Ahmed Paşa vefat ettiği 1210/1796 yılına kadar Van muhafızlığı görevine devam etmiştir (BOA, C.ML. 617/25455, 1208/1794; BOA, AE.SSLM.III 118/7207, 1210/1795). Bu tarihte "Van ve havalisinin ahvaline ıtlai derkar ve ashâb-ı liyakat ve dirayetten" olması sebebiyle Van idaresi Ahmed Paşa'nın oğlu olan, Timur Paşa'nın yeğeni, Muhammed Emin Bey'e verilmiştir (BOA, HAT 1463/52, 1210/1796). Kısa bir süreliğine Muhammed Emin Paşa ile Kars Muhafızı Numan Paşa arasında görev değişimi yapılmış olsa da, Muhammed Emin Paşa 1217/1802 yılına kadar Van Muhafızlığı görevini sürdürmüştür (BOA, C.DH. 325/16216, 1212/1798; BOA, C.MF. 109/5443, 1213/1798; BOA, HAT 40/2023, 1214/1799; BOA, HAT 1436/59042, 1214/1799; BOA, C.AS. 569/23903, 1215/1801). İsyân ettiği gerekçesi ile hakkında yakalanma emri çıkarılan Muhammed Emin Paşa 1217/1802 yılında Van'dan kaçmış ve yerine bu sefer aynı aileden Timur Paşa'nın oğlu Muhammed Sadık Paşa atanmıştır (BOA, HAT 105/4128, 1217/1802; BOA, C.AS. 574/24165, 1218/1803; BOA, C.AS. 905/39013, 1217/1802).³ Muhammed Emin Paşa'yı yakalama emri karşılığında bu görev Muhammed Sadık Paşa'ya verilmiştir. Her ne kadar bu konuda sınırlı derecede çalışma bulunsa da halihazırdaki literatür bu iki yönetici arasında yaşanan mücadelelerin aslında aynı aile mensupları arasında gerçekleşiyor olduğunu vurgulamamışlardır (İnbaşı, 2006; Gencer, 2010).

Dersaadet, Van idarecilerinin isyanı sonrasında Van'a yine aynı aileden kişileri atamakla hem aynı aileyi güçte tutmakta hem de bu ailenin aile içi mücadeleler ile zayıflayarak kontrol altında tutulmasını sağlamaktaydı. Bu gücün kontrol edilebilirlikten uzaklaştığı zamanlarda ise Van'ın "yerli hanedanı" dışından yapılan atamalar ile yönetim kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede 19. yüzyılın ilk çeyreğinde Dersaadet açısından Van idaresinde düzenin tam olarak sağlanamadığı anlaşılmaktadır. Bu durumun ortaya çıkmasında eyalet/sancak yöneticileri arasındaki güç ve nüfuz

³ Timur Paşa'nın dört oğlu vardır: "Süleyman Bey ve Esed Bey ve İbrahim Bey ve Muhammed Sadık Bey namında dört nefer oğulları": BOA, HAT 1389/55341, 1204/1790.

mücadelelerinin önemli bir etkisi bulunmaktadır. Kişisel arzu ve saiklerle artan problemler Van yönetimini yüzyılın ikinci çeyreğine kadar Osmanlı merkezi yönetiminin arzu ettiği durumdan çıkaracaktır. Van vilayetindeki artan düzensizliklerde Timur Paşa ailesi içerisindeki çekişmelerin önemli bir rolü bulunmaktadır. Erzurum valisi Tayyar Paşa, eski Van muhafızı ve firarda olan Muhammed Emin Paşa'ya bir mektup yazarak isyan ettiği gerekçesi ile halihazırda Van muhafızı olan Muhammed Sadık Paşa'nın idamını istemiştir (BOA, HAT 105/4151, 1218/1803; BOA, HAT 106/4161, 1218/1804). Tayyar Paşa, Muhammed Sadık Paşa'nın idamı için irade çıktığını ve bu görevi firardaki Muhammed Emin Paşa'ya verdiğini bildirmiştir. Tayyar Paşa aynı zamanda Muhammed Sadık Paşa'yı öldürmesi durumunda Muhammed Emin Paşa'yı tekrar Van muhafızı olarak atayacağı sözünü vermiştir: "bu hususun tekmilinde Van muhafızlığı uhde-i liyakatinize tevcih".⁴ Bu fırsatı değerlendirmek isteyen sabık muhafız Muhammed Emin Paşa, Recep Paşa ile birleşerek Muhammed Sadık Paşa'yı yakalayarak idam ettirir ve kesik başını Tayyar Paşa'ya göndertir. Bu idam olayı Van'da başlayacak olan olayların fitilini ateşlemiştir. Zira Tayyar Paşa'nın iddia ettiği gibi idam hakkında bir irade çıkmamıştır ve Tayyar Paşa bu idamı kişisel hırs ve arzuları için icra etmiştir (BOA, HAT 105/4159, 1218/1804). Tayyar Paşa isyan halinde olan Gürcü Osman Paşa'yı yakalayamayıp bu görevi Muş mutasarrıfı Murad Paşa gerçekleştirince, benzer bir "başarı" örneği sergilemek adına Van muhafızını gözüne kestirerek kariyerini onun idamı üzerinden inşa etmeye kalkışmıştır (Gencer, 2010: s. 198). Dersaadet olayın izin alınmadan işlendiğini ve idamın gerekçesini açıklamasını Tayyar Paşa'dan istemiştir. Tayyar Paşa "kusur-ı acizanem vaki olmuş" diyerek af dilemiş ve idamın meşruiyetini kanıtlamaya çalışmıştır (BOA, HAT 105/4142, 1218/1804). Ona göre Muhammed Sadık Paşa bir isyan hareketi içerisinde bölge aşiretleri ve beylerine mektuplar yazmış, sahte fermanlar hazırlamış ve kendi adına sikke bastırmıştır. Bu evrakları İstanbul'da inceleyen Osmanlı merkezi hükümeti memurlarına göre bu evraklar Erzurum'da hazırlanmıştır ve sahtedir:

Tayyar Paşa'nın sahte deyu gönderdiği ferman ile aşiret beylerinin taahhüd senedlerine imrar-ı nazar-ı dikkat olundukda Erzurum'da yazılmış olduğu sebk ve ibarelerinden ve mühürlerin hakkından ve resm ve hatlarından müstedil ve zahir ve bu vechle Erzurum'da yazılması mumaileyh Sadık Paşa'ya gadr u töhmet ile katli maddesinde kendiyi muahezeden kurtarmak garazına mebni (BOA, HAT 103/4073, 1218/1804).

Belgede idamın gerekçesi de Gürcü Osman Paşa meselesindeki idamın Tayyar Paşa tarafından gerçekleşmemiş olması ile ilintilendirilmiştir. Bu durumu "mugayir-i din ü edeb" olarak tanımlayan Dersaadet süregelen farklı isyanlardan dolayı duruma çok fazla müdahale etmemiştir. Dolayısı ile Tayyar Paşa'nın da bir âyan kökenli vali olarak bölgedeki güç ve nüfuz mücadelelerinde Van ve çevresinde artan karmaşada önemli bir role sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu çatışma ortamı Muhammed Emin Paşa'nın Van'ı kontrolüne alması sonrasında da devam etmiştir.

Timur Paşa'nın yeğeni olan Ahmed Paşazâde Muhammed Emin Paşa'yı idam meselesinden dolayı cezalandırmak ve Van yönetiminde idareyi kendi lehine düzene kavuşturmak isteyen Osmanlı yönetimi Feyzi Paşa'yı Van muhafızı olarak atamıştır (BOA, C.DH. 326/16277, 1219/1804). Feyzi Paşa Halep'ten Van'a giderek Muhammed Emin Paşa'yı ve amcası Abdullah Ağa'yı idam ettirmiştir. Muhammed Emin Paşa'nın kardeşi Derviş Muhammed Paşa ise firar etmiştir (BOA, HAT 106/4191, 1219/1805; BOA, HAT 106/4191, 1219/1805). Fakat Derviş Muhammed Paşa Vanlı Timur Paşa ailesinden biri olarak bu süreçte Van halkından aldığı destekle Van'a girerek Feyzi Paşa'yı öldürtmüştür (Gencer, 2010, s. 201). Derviş Paşa'nın Van'ı ele geçirmesindeki en büyük pay kendisinin Timur Paşa ailesinin bir mensubu olması ile bağlantılı olmalıdır. Dersaadet bu düzensizliklerin üzerine gitmekten ziyade geçici olarak sona erdirilmesini tercih etmiş ve Derviş Paşa'yı Rumeli payesi ve mirimiranlık rütbesi ile Van eyaletine muhafız olarak atamıştır (BOA, C.DH. 42/2069, 1221/1806). İnbaşı'nın sunduğu verilerden anlaşıldığı üzere Derviş Paşa 1234/1819 yılına değin en az on üç yıl boyunca Van yönetiminde kalmıştır (İnbaşı, 2006, s. 201). Bu süreçte Dersaadet Van'ın yerlisi olmayan Abdurrahman ve Abidin Paşaları Van muhafızı olarak atayıp Derviş Paşa'nın idaresine son vermeye çalışmış olsa da bu sağlanamamıştır. Sultan'ın bu konuda sadrazama verdiği talimat Osmanlı idaresinin politikasını ortaya koyar niteliktedir:

⁴ Van idaresi bu süreçte Recep Paşa'ya verilmiştir: BOA, C.DH. 110/5456, 1218/1803.

Bir saat evvel (Van'ın) rabitasına bakmak lazım değil mi? Ben ne Van'ı bilirim ... ancak istirahat-ı ibadullahı isterim. Ve kaffe-i maslahat-ı Devlet-i Aliye'mde ben seni bilirim. Ve sen mesulsun. Ol havalide aşair ve iyalinin kabul edeceği bir münasib ademe ver. Derviş Bey'e ver. Ne yaparsan yap ihtilal ve kil u kalın define bak. Nizam ver (BOA, HAT 107/4245, 1221/ 1807; Gencer, 2010, s. 202, 207-208).

Burada Derviş Paşa'nın Van yerlisince destek aldığı ve kendisine bu görevin “nizam” için verilebileceği vurgulandığı gibi, Derviş Paşa'nın görevinden alınması için “aşair ve iyalin” desteğini alabilecek farklı bir kişinin de göreve atanabileceği salık verilmektedir. Bu sebeple Derviş Paşa'nın kendisinin idamı ile sonuçlanacak olan 1819 yılına kadar muhafız olarak başta bırakıldığı anlaşılmaktadır. Sert Mahmud Paşa'nın Van muhafızı olarak görevlendirilmesi sonrasında bölgedeki beylerin verdiği destekle, ki bu görev sırasında Muş Mutasarrıfı Selim Paşa'nın büyük bir rolü bulunmaktadır, Derviş Paşa meselesi son bulmuştur.

Sert Mahmud Paşa'nın Van muhafızlığı 1240/1825 yılına kadar devam etmiştir (İnbaşı, 2006: s. 201). Sert Mahmud Paşa görevi sırasında Timur Paşa ailesinin Van'daki nüfuz ve gücünü ne derecede kırmaya çalıştığı bilinmese de bu aileden bazı mensupların Van'dan sürüldüğüne dair kayıtlara rastlanmaktadır. Örneğin, Timurpaşazâde Timur Bey'in Sert Mahmud Paşa'nın isteği üzerine 1239/1824 yılında “uygunsuz bir şahıs...cehl-i ihtilal-i memleketi mucib-i harekâta cüret ve bilâ-izn firar” etmesi sebepleri ile başka bir yere sürgün edilmesi istenmiştir (BOA, C.DH. 4/164, 1239/1824). Yine Van'ın eski Yeniçeri Ağası Timurpaşazâde Mustafa Bey, Sert Mahmud Paşa tarafından benzer suçlamalar ile Köstendil'e sürgün ettirilmiş fakat kısa bir süre sonra bu kez Sert Mahmud Paşa'nın isteği üzerine af edilmiştir (BOA, C.AS. 193/ 8325, 1240/1824; BOA, C.AS. 936/40581, 1240/1825). Anlaşıldığı kadarı ile Timur Paşa ailesinin bu dönemdeki güç ve nüfuzları Van'da devam etmiştir. Nitekim Timur Bey'in 1241/1826 yılında tekraren Van'dan çıkarılması kararı Van muhafızlığı kendisine verilen ve yine aynı aileden olan Timurpaşazâde İshak Paşa tarafından uygulanmıştır (BOA, C. ZB. 74/3661, 1241/1826). Van'da Sağ Kol Ağası olarak görev yapan İshak Paşa 1241/1826 yılından 1244/1829 yılına değin mirimiranlık payesi ile Van muhafızlığına getirilmiştir (İnbaşı, 2006, s. 201).

Görüldüğü üzere Van şehrinde bir âyan ailesinin ortaya çıkışı Osmanlı idaresinin Timur Paşa ve yeğeni Ahmed Paşa'yı Van'a tekraren yaptığı ataması sonrasında gelişmiştir. Bu ailenin bir âyan olarak ortaya çıkması sürecinde Dersaadet'in rolü göz ardı edilemez. Timur ve Ahmed Paşa'nın Osmanlı'nın bir serhat şehri olan Van'da uzun süre görevde kalmaları Barkey'in tartışması çerçevesinde merkezi hükümet lehine güvenlik ve düzeni sağlama konusundaki rolünden kaynaklanmıştır (Barkey, 2015). Fakat bu durum aynı zamanda da bir ailenin yerelleşerek âyanlaşmasının önünü açmıştır. Âyanlar çağıının henüz devam ettiği bir dönemde Muhammed Sadık, Muhammed Emin ve Derviş Muhammed Paşaların mücadeleleri de aslında bu âyan ailesi içerisinde ortaya çıkmış bir güç mücadelesinin ürünüdür. Bu mücadele ise Tayyar Paşa gibi âyandan olan bir vali tarafından manipüle edilmiştir. Timur Paşa ailesi mensupları artık sayıca oldukça fazladır ki Timurpaşazâde Timur Bey'i son süreçte yine bir Timurpaşazâde olan İshak Paşa Van'dan uzaklaştırmıştır.

2.Van Kaymakamlığı için Yaşanan İkilem: Esadpaşazâde Timur Paşa mı, Timurpaşazâde İshak Paşa mı?

Bu bölümde Tanzimat düzeninin Van'da uygulanması öncesinde Van muhafızlığı görevini daha önce üstlenmiş iki yönetici arasındaki seçicilik ve değişken tutum tartışılmaktadır. 1831'de Van'ın Erzurum'a bağlanması sonrasında kimin kaymakam olarak atanması gerektiğine yönelik beliren ikileme değinilmektedir. Tanzimat uygulamalarının âyan/yerel beyler tarafından bir müzakere alanı olarak kullanılma gayreti örneklendirilmektedir. Bu kişilerden biri yukarıda ismi geçen Timurpaşazâde İshak Paşa'dır, ki 1826-1829 yıllarında Van muhafızlığı yapmıştır. Bir diğer nüfuzlu kişi ise Van'ın güneyindeki Mahmudi (Hoşap) Kalesi beyi olan Esadpaşazâde Timur Paşa'dır (BOA, C.AS. 616/25968, 1244/1829). Timur Paşa'ya 1829-1832 yılları arasında mirimiran rütbesiyle Van beylerbeyliği ve muhafızlığı tevcih edilmiştir (BOA, C.DH. 285/14226, 1244/1829). Timur Paşa, 1829 Osmanlı-Rus Muharebesi sırasında Bayezid'i işgal eden Rus ordusuna karşı buranın tekrar ele geçirilmesi ve Van Kalesi'ni savunmasındaki gayreti sebebi ile Van muhafızlığını elde etmiştir (BOA,

HAT 728/34650, 1245/1829; HAT 1040/43065, 1246/1831). Van muhafızlığını alan Timur Paşa'ya vezaret rütbesi verilmesi dahi teklif edilmiş fakat bu istek Dersaadetçe "sırası değildir" denilerek kabul görmemiştir (BOA, HAT 726/34609, 1245/1830). Bu dönemden itibaren âyandan olan kişilere yüksek rütbelere mümkün olduğunca verilmemektedir. Timur Paşa görevi esnasında kontrol sahasını Bitlis yönüne doğru arttırmaya çalışmış fakat bunda başarılı olamamıştır.

Timur Paşa'nın göreve gelmesi sonrasında Timurpaşazâde İshak Paşa, Müküs Beyi Han Mahmud ve Hakkari beyi Nurullah Bey'e sığınmıştır ve bölgedeki aşiretleri/beyleri kendi lehine organize ederek Van yöneticiliğine geri dönmeye çalışmıştır. İki güç ve nüfuz sahibi kişi arasındaki mücadele Osmanlı'nın doğu serhadindeki yerel siyasetin kompleks boyutları taşıdığı gösterir niteliktedir. Zira bu dönemde Timur Paşa yönetiminde kalıp gücünü artırmanın yollarını ararken, İshak Paşa da âyanı olduğu Van'a muhafız olarak geri dönmeye çabalamıştır. Osmanlı belgeleri bu ikili ilişkileri simgelemekle birlikte bu ilişkilerin dinamik ve değişken durumuna da işaret etmektedir. Hem İshak hem de Timur Paşa'nın kariyerlerini devam ettirebilmenin yolunun iki şekilde olabileceğinin farkındadır. Bunlardan ilki çevre ahali ve yerel beylerin desteğini alabilmektir. 1830 yılına ait bir Osmanlı arşivi kaydına göre Van uleması ve çevredeki yerel sancak beylerinin İshak Paşa aleyhine Timur Paşa'yı destekleyen mahzar ve arzuhalleri bulunmaktadır (BOA, HAT 728/34650, 1245/1830).⁵ Bir benzer belge de Van çevresindeki aşiretlerce verilmiş, Heyderan, Hasenan, Memanlı, Pinyaniş, Hertoshi, Şevili, Takori ve Şemski ağaları Timur Paşa'ya destek vermişlerdir (BOA, HAT 810/37204, 1247/1832). İshak Paşa'nın da benzer bir girişimde bulunduğu anlaşılmaktadır. İshak Paşa Mahmudi ve Hakkari sancak beylerinin kontrol sahalarında bu beyler ile ittifak yaparak ve Zilan, Şikak, Takori ve Beravi Aşiretleri ile yaklaşık yedi sekiz bin kişilik bir süvari teşkilini sağlamıştır (BOA, HAT 1040/43065, 1246/1830; BOA, HAT 1047/43212, 1246/1830; BOA, HAT 810/37204, 1246/1831). Görüldüğü üzere hem Timur hem de İshak Paşa benzer girişimlerde bulunarak yerel siyasetin uzantıları üzerinden güç mücadelelerini sürdürmüşlerdir.

Bu güç mücadelesinde en kritik ve belirleyici olan etmen ise bu yerel aktörlerin Erzurum valileri ile olan ikili ilişkilerine dayalıdır. Erzurum valilerinin Osmanlı Doğusu ile ilgili verdiği beyanlar ve görüşler bilhassa 19. yüzyılda Dersaadet açısından yüksek oranda kabul görmekte ve uygulanmaktaydı. Bu pratik aynı zamanda Erzurum valilerine sorumluluk da yüklemekteydi. Dolayısı ile ortaya çıkan siyasi herhangi bir sonuç Erzurum valilerinin kariyerini etkilemekteydi. Timur ve İshak Paşa Van kaymakamlığını sürdürebilmek adına Erzurum valisi ile ikili ilişkilerini iyi tutma gayretinde bulunmuşlardır. Şefik Ali Paşa'nın Erzurum valiliği sırasında bu mücadeleyi görebilmek mümkündür. Şefik Ali Paşa, Timur Paşa'nın Van ahalisine zorbalık yaptığını ve Mahmudi Kalesi'ne mühimmat sevk ettiğini Dersaadet'e bildirmiştir (BOA, HAT 1043/43143, 1246/1830). Bu şikayetin akabinde ise Erzurum valisi Şefik Ali Paşa görevde kaldığı süre boyunca Timur Paşa'yı İshak Paşa'ya karşı savunmuştur. Enteresan olan nokta ise kaçak olan İshak Paşa'nın Timur Paşa'nın şikayet edildiği sıralarda Erzurum'a gitmiş olmasıdır. İshak Paşa'nın herhangi bir ceza ile karşılaşmamak adına Erzurum'a gitmemesi gerekirken orada bulunması kendisinin Erzurum valisi Şefik Paşa tarafından davet edildiğine ve bazı sözler verildiğine işaret etmektedir. Nitekim kendisi İshak Paşa'yı Kars muhafızlığı vekilliğine atamış, fakat İshak Paşa bu kararı protesto eder nitelikte bir eyleme girişerek Van'ı muhasara etmiştir. İshak Paşa'nın destek bulamayıp buradan kaçarak tekrar Mahmudi Kalesi'ne geçmesi de enteresandır. Bu durumu açıklar nitelikte olan belgeler ise Şefik Ali Paşa'nın Erzurum valiliğinden azledilmesi ve rütbesinin düşürülerek Bursa'ya sürülmesinden sonra anlaşılmaktadır (BOA, HAT 470/23050, 1246/1831). Van muhafızı Timur Paşa'nın iddiasına göre Şefik Ali Paşa ve İshak Paşa arasında gizli bir anlaşma vardır ve eğer Timur Paşa Erzurum valisine 300 bin kuruşluk bir miktarı "hedaya" adı altında kendisine vermezse Van muhafızlığı İshak Paşa'ya verilecektir:

Selefimiz İshak Paşa Erzurum'da bulunduğu, ecelden kullarından ahz-ı sar intikam ve izhar-ı garaz-ı nefsanîyet daisiyle Van eyaleti kendiye tevcih olunması için 300.000 kuruş tediyesine taahhüd etmiş ve mumaileyh Şefik Paşa biraderim kullarını mahpus misilli ... meblağ-ı malumenin taraf-ı çakeranemden verilmeyeceği lazım gelirse İshak

⁵ Timur Paşa'ya destek verenler şu kişilerdir: Emir-i Hakkari Nurullah Bey, Emir-i Mahmudi Bekir, Emir-i Bargiri Maksud, Emir-i Ağakîs Muhammed, Naib-i Emir-i Adilcevaz, Emir-i Ahlat Muhammed, Emir-i Vastan Han Abdal, Emir-i Hizan Soro?, Emir-i Şirvan Esad.

Paşa'ya tevcih olunur deyu... bizzarur mal ve can ve ittibamızın emn ü asayışı esbabına istihsal-i lâzımeden olduğuna mebnî salifüzzikr 300.000 kuruşun tediyesine taahhüd olunarak bir yük 8.953 kuruş (108.953 kuruş) hedaya namıyla ve nakden tediye olunduğu (BOA, HAT 718/34245, 1246/1831).

Şefik Ali Paşa'ya yaptığı ödemenin listesini de sunan Timur Paşa'nın yanı sıra Muş mutasarrıfı Emin Paşa da "hedaya" adı altında Erzurum valisi Şefik Ali Paşa'ya yaptığı ödemenin listesini sunmuştur. Timur Paşa'nın bu ödemeyi yapmayı taahhüt etmesi, İshak Paşa'nın tekrar Mahmudi ve Hakkari'ye kaçması ve Şefik Ali Paşa'nın bu süreçte Timur Paşa'yı Dersaadet nezdinde savunması, durumu teyit eder niteliktedir. Zira başlangıçta Dersaadet'e Timur Paşa'yı şikayet eden Şefik Ali Paşa, sonraki vakitlerde bu konunun üzerine gitmemiştir. Hatta İshak Paşa'nın Van'ı muhasarası sırasında kendisine destek vermemeleri konusunda Muş mutasarrıfı ile Zilan ağasını uyarılmış ve Heyderan aşireti ağasını da destek vermek üzere Timur Paşa'ya yollamıştır (BOA, HAT 1047/43212, 1246/1830; BOA, HAT 1040/43065, 1246/1830; BOA, HAT 1040/43065, 1246/1830; BOA, HAT 1040/43065, 1246/1831). Yani Timur Paşa'nın Erzurum valisi ile arasını iyi tutması ve istenilen "hedaya"nın ödenmesi sayesinde Timurpaşazâde İshak Paşa Van'a muhafız olarak geri dönememiştir. Bu durumun farklı bir boyuta evrilmesi yeni vali Esad Muhlis Paşa'nın atanması ile gerçekleşmiştir.

Yukarıda bahsedildiği üzere Van ahalisi namına ve çevre bey ve aşiretlerce verilen mahzar ve arzuhaller dinamik ve değişken özelliklere sahiptir. Şefik Ali Paşa'nın görevden alınması sonrasında hem Van ahalisi hem de Van çevresindeki bey/aşiretler Timur Paşa tercihlerini İshak Paşa lehine değiştirmişlerdir. Kısa bir süre önce Timur Paşa'yı destekleyen "Van ahalisi" namına verilen arzuhallerde bu sefer İshak Paşa desteklenmiştir (BOA, HAT 1040/43065, 1246/1831; BOA, HAT 1043/43143, 1246/1831).⁶ Bu yüzden halk namına verilen arzuhallerin tam anlamıyla kamuoyunu temsil ettiği tartışmalıdır. Daha önce Timur Paşa lehine desteğini belirten Müküs beyi Han Mahmud da bu sefer İshak Paşa'nın Van'da desteklenmesini istemiştir (BOA, HAT 1047/43212, 1246/1831).

Görevden alınacağına farkında olan Van muhafızı Timur Paşa Erzurum valisini ve Dersaadet'i ikna etmenin yollarını aramaya koyulmuştur. Bu çerçevede Erzurum valisine kardeşi aracılığı ile bazı önemli sözler vermiştir. Burada bahsi edilen konu Tanzimat uygulamalarının Van'da uygulanması yönünde önemli bir tekliftir. Timur Paşa Tanzimat kuralları çerçevesinde yapmayı taahhüt ettiği bazı yeniliklerin sözünü vermektedir. Fakat önemli olan nokta ise Timur Paşa'nın uygulamayı taahhüt ettiği yeni kurallar karşılığında Van'daki yönetiminin devamını talep etmesidir. Yani Tanzimat'ın Van'daki uygulanışını kendi yönetimi için bir manevra ve müzakere alanı olarak kullanmaya çalışmıştır. Zira yeni vali Esad Muhlis Paşa, Timur Paşa'yı iddia olunan bazı suiistimallerinden dolayı görevinden almak istemiştir. Bu çerçevede Timur Paşa ilk olarak Erzurum valisine Van kalesinde görevli olan 354 kişilik mevcudu olan "yevmiyeli neferatından" ve ayrıca gerisi "gerek ahaliden tahriri münasib olanlar" dan olmak üzere toplamda 500 kişilik bir mansure süvari ve piyade askerinin teşkilinin mümkün olacağını belirtmiştir (BOA, HAT 718/34245, 1246/1830).

Bu sözünün kendisini Van'da tutmaya yetmeyeceğini düşünmüş olsa gerekir ki Timur Paşa bu sefer Erzurum valisini atlayarak doğrudan doğruya Dersaadet ile yazışmış ve Tanzimat uygulamalarına dair daha ayrıntılı sözler vermiştir. Erzurum valisine göre Timur Paşa kendisine bu maddeleri "müzakere ve istidası zımında" sonradan bildirmiştir. Ona göre taahhüt ettiği yeni maddeler şunlardır: Daha önce sözünü verdiği 500 kişilik Mansure askeri giderlerini yerli ocaklarının gelirlerinden, geriye kalanını ise kendi gelirlerinden karşılayacaktır. İkincisi, bu gelirlerden arta kalan herhangi bir miktar olursa bu miktarı Dersaadet'e gönderecektir. Üçüncüsü, "Van'ın sipahi ve erbab-ı tımarı"nın elbiseleri Dersaadet'ten temin edilmek üzere fazlaca kişi mansure askerine tebdil olunacaktır. Dördüncüsü, Bitlis ve Muş sancaklarının gelirleri mukataat hazinesine alınır veya kendisine ihale edilirse bu sancaklardan ayrıca bin kişilik mansure askeri yazılacaktır. Üstelik bu askerlerin giderlerini Muş ve Bitlis'ten sağlayacağını taahhüt eden Timur Paşa bu sancakların kendisine verilmesi durumunda altı ay sonra "te'diye" olarak Dersaadet'e bin kese akçe vereceğini belirtmiştir. Timur Paşa, Muş ve havalisinde bulunan Ekrad aşiretlerinden dahi yaylak ve kışlak vergisi namıyla her sene 10 bin baş koyun ve 500 katır (bargir) alacağını da belirtmektedir. Timur Paşa bu

⁶ İlk belgede "Van ahalisi" namına Timur Paşa desteklenirken, bir diğerinde İshak Paşa "Van ahalisi" namına desteklenmiştir.

bölge aşiretlerinin bazı hizmetlerde de istihdamını sağlayacağını ve bunların tahrirlerini yaparak bunu bir defter halinde Dersaadet'e sunacağını dahi taahhüt etmiştir (BOA, HAT 718/34245, 1247/1831).

Yukarıda geçen maddeler Timur Paşa'nın Van yönetiminde kalma çabalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Dersaadet'i ve Erzurum valisini ikna etmeye çalışan Timur Paşa son bir çaba olarak Tanzimat uygulamalarını kendi geleceği olarak görmüştür. Bu çerçevede Timur Paşa kendi yönetimini Muş ve Bitlis'e dahi genişletmeye çalışmıştır. Bu bölgenin verimliliğinin yanı sıra bu şekilde yurtluk-ocaklık bir sancak olan Muş'un yöneticileri Emin Paşa ve kardeşlerini de ortadan kaldırmaya çalışmaktadır. O yüzden Muş ve Bitlis'in kendisine verilmesi, yani Tanzimat uygulaması, ikili ilişkilerinde sorun yaşadığı bir diğer yerel otoriteyi ortadan kaldırmanın da aracısı olmuştur. Bu yolda kardeşinin binbaşı rütbesi ile görevlendirilmesini ve taahhütlerini yerine getirene kadar oğlunun Erzurum'da rehin olarak bırakılmasını öneren Timur Paşa, bu uygulamalara dair samimiyetini ortaya koymaya çalışmıştır. Timur Paşa'nın sonradan ve daha fazla madde taahhüt etmesi kendisinin bu uygulamaları bir müzakere unsuru olarak kullandığını gösterir niteliktedir. Bunun yanı sıra rakibi olan Timurpaşazâde İshak Paşa'nın Van kaymakamlığı için aynı süreçte varlığını ve siyasetini sürdürüyor olması da Timur Paşa'nın bu teklifleri kendiliğinden müzakereye açmasına neden olmuştur. Timur Paşa'nın yaptığı tekliflerin aynı zamanlarda Muş'ta Emin Paşa tarafından da yönetimde kalmak için teklif ediliyor olması bu durumun Van'a münhasır bir durum olmadığını desteklemektedir (Koç, 2021, s. 215-216). Aynı zamanda da Tanzimat sürecinin âyan ile bir müzakere süreci içerebileceğine de işaret etmektedir.

Timur Paşa'nın bu gayreti kendisi açısından kısa vadede olumlu sonuç vermemiştir. Erzurum valisinin kendisini görevde tutmak istemeyişi bu sonucun ortaya çıkmasında önemli bir paya sahiptir. Esad Muhlis Paşa, Van'daki askerlerin gelirleri olan toprakların iyi bir şekilde yönetilmediğini ve talep ettiği üzere defter ve kayıtların kendisine layıkıyla hazırlanarak ulaştırılmadığını belirtmektedir. Üstelik Erzurum'a gelen Timur Paşa'nın hazinedarının kendisine bu konuda tatmin edici cevaplar vermediğini vurgulamaktadır. Erzurum valisi, Timur Paşa'nın Tanzimat uygulamaları hakkındaki tekliflerini kabahatlerinin üzerini örtmek için mi yoksa gayret ve şevkle mi yaklaştığından kaynaklandığını net olarak anlayamadığını belirtmiştir. Fakat Erzurum valisi Timur Paşa'nın bu taahhütleri gerçekleştirme durumunda devlete büyük bir faydasının dokunacağını da belirtmektedir. Erzurum valisi, Timur Paşa'nın taahhütlerini hiyerarşi gereği silsileten kendisine belirtmesi gerekirken doğrudan doğruya ilk önce Dersaadet'e bu teklifleri sunmuş olmasını samimiyetsizlik olarak değerlendirmiştir: "İş bu müteahhid olduğu mevâddı icra eylediği halde canib-i Devlet-i Aliyye'ye menafi-yi külliyeyi müstelzim olacağı mütalaasından dolayı ali vukua bu hususun savb-ı çakeriden arz ve inha olunmaması iktiza-yı sıdk-ı ubudiyetine na-mülayim görünmüş olduğundan" (BOA, HAT 718/34245, 1247/1831). Van ahalisinin Timur Paşa'nın zulmünden kurtarılması gerektiğine dair daha önce Dersaadet'ten bir karar çıkmadığını da belirten Erzurum valisi, Bitlis ve Muş'un Van'a ilhakı durumunda Muş mutasarrıfı Emin Paşa'nın da bir sorun haline geleceğini belirterek kararı Dersaadet'e bırakmıştır.

Dersaadet tarafından verilen karar ise Erzurum valisini teşvik eder niteliktedir. Ağustos 1831 yılında çıkan karar gereği Esad Muhlis Paşa'nın Erzurum valiliğinin yanı sıra Van eyaleti de onun yönetimine verilmiştir (BOA, HAT 1042/43122, 1246/1831). Ayrıca Erzurum gümrüğünden aylık 15.000 kuruşluk maaş da kendisine tahsis edilmiştir. Timur Paşa'nın önemli tekliflerine rağmen Dersaadet'in Van bölgesi için Tanzimat uygulamalarında kararlı adımlarla gidilmesi gerektiğini tercih ettiği anlaşılıyor. Muş mutasarrıfı ile Van muhafızı arasında bir seçimin de yapılması gerektiğinin farkında olan Dersaadet bu karar ile aslında görev ve sorumlulukları büyük oranda Erzurum valisinin omuzlarına yüklemektedir. Nitekim kısa bir süre sonra Esad Muhlis Paşa'nın eğilimi yönünde bir durum ortaya çıkmış ve Timurpaşazâde İshak Paşa âyanı olduğu şehre muhafız olarak dönmüştür.

Ocak 1832 tarihinde Dersaadet'e ilettiği yazısına göre Esad Muhlis Paşa Van mütesellimliğini geçici olarak Van Sağ Kol Ağası Mustafa Bey'e vermiş ve Timur Paşa'nın Erzurum'da müsait bir kazada ikamet etmesini emretmişti. Van'ı terk etmeyen Timur Paşa, Esad Paşa'nın bu haberini taşıyan başçavuşunu tutuklatmıştır. Van kaymakamlığının kendisine verilmesine dair Van ulemasınca bir mahzar yazdırtmış ve bazı aşiret beylerine kâğıtlar yazarak kendisine destek verilmesini istemiştir. Ayrıca Erzurum'da rehin tutulan kardeşleri Kamil ve Ali Beylerin salıverilmesini de talep etmiştir. Bu şartlar çerçevesinde Erzurum'a gelebileceğini belirten Timur Paşa iddiaya göre birkaç senedir

Mahmudi (Hoşap) Kalesi'ne askeri mühimmat taşımış ve burayı kaçıp sığınabileceği bir yer haline getirmeye çalışmıştır (HAT 810/37204, 1247/1832). Olası bir isyana karşı çevre beylerini harekete geçiren Esad Muhlis Paşa ise, Timur Paşa'yı Van'dan çıkarma görevini Muş mutasarrıfı Emin Paşa'ya vermiş olduğu anlaşılmaktadır. Timur Paşa'nın kendi bölgesini ele geçirme gayretinde olduğunun farkında olması kuvvetle muhtemel olan Muş mutasarrıfı Emin Paşa Erzurum'dan aldığı destekle Van'a girmiş, Timur Paşa buradan kaçarak Mahmudi (Hoşap) Kalesi'ne sığınmış ve bu şekilde Van idaresi Erzurum valisinin kontrolüne geçmiştir (BOA, HAT 659/32173, 1247/1831). Bu süreçte Erzurum valisi ile iletişimini sonlandırmayan Timur Paşa'nın aynı zamanda kendisine bölgede destek arayışı içerisinde olduğu da vurgulanmıştır (BOA, HAT 794/36840, 1247/1832). Birkaç yıldır yönetimden alınması için çabalayan Esad Muhlis Paşa ile arasını bu şekilde düzeltilmiş olan Muş mutasarrıfı Emin Paşa da bu şekilde Muş'taki konumunu kuvvetlendirmiştir. Bu şekilde Timurpaşazâde İshak Paşa da Van şehrinin bir âyanı olarak Esad Muhlis Paşa'nın desteği ile bu sefer Van kaymakamlığı görevi ile idareye dönmüş oldu (BOA, HAT 659/32173, 1247/1832). Fakat artık Timurpaşazâdeler Van'da muhafız sıfatı ile değil, Erzurum valisi adına Van'ı yöneten kaymakam unvanı ile göreve gelmişlerdir. Dolayısı ile güç ve nüfuzları 1832 itibarı ile sınırlandırılmıştır.

Timurpaşazâde İshak Paşa'nın Timur Paşa'ya tercih edilmesi İshak Paşa'nın Van'daki ahali üzerindeki kontrolünün bir Van âyanı olarak daha güçlü olabilmesinden kaynaklanmış olabilir. Fakat Esad Paşa'ya göre Van kaymakamının yerel âyandan kişilere verildikçe kendisine göre asakir-i mansure gibi Tanzimat uygulamalarının icrası tam anlamı ile sağlanamayacaktır (BOA, HAT 718/34245, 1247/1831). Hatta âyanın mansure süvarisi teşkili hakkındaki isteklerine hükümetin olumsuz baktığı olmuş ve bu uygulamaların güvenilecek bir âyan tarafından yapılmasına dikkat edilmiştir (BOA, HAT 659/32173, 1247/1831).⁷ Yine de Timur Paşa karşısında Timurpaşazâde İshak Paşa'nın destekleniyor olması, bu durum için Erzurum valisinin kişisel isteğinin ötesinde başka bir makul ve baskın bir sebebe işaret etmemektedir. Nitekim 1250/1834 yılında bu sefer Esad Paşa ile ikili ilişkilerinin olumlu yönde gelişmesinden ötürü Van kaymakamlığına tekrar Timur Paşa atanmıştır (BOA, C.A.S. 822/34952, 1250/1834).⁸ Bu yüzden yukarıda vurgulandığı üzere Van ve çevresinde göreve atanmak için ihtiyaç duyulan iki ana sebepten ikincisi yani Erzurum valilerinin desteğini almış olmak çok daha güçlü bir sebeptir. Bu durum sancaklardaki yönetimlerde keyfi karar alındığına da işaret etmektedir. İki yıl sonra yani 1252/1836 yılında Timur Paşa bu sefer ailesiyle birlikte Van'dan sürgün edilerek Kütahya'da zorunlu ikamete tabi tutulmuştur (BOA, HAT 695/33543, 1252/1837; BOA, HAT 104/5176, 1254/1838). Timurpaşazâde İshak Paşa ise tekrar Van kaymakamı olarak atanmış ve İngiliz Konsolos Brant'ın 1838 yılında Van'a yaptığı ziyaret esnasında da Van kaymakamı olarak görevine devam etmiştir (Brant, 1840, s. 390-396; BOA, HAT 452/22385, 1254/1839; HAT 452/22384, 1254/1839). Görüldüğü üzere 1830'larda Tanzimat merkezileşmesine doğru geçişin ilk adımı olarak Van Erzurum'a bağlanmış ve yerel âyandan olan Van muhafızının statüsü kaymakamlığa indirilmiştir. Bu süreçte âyandan olan her iki kaymakam adayı yeni düzende başta kalmak adına rekabet etmiş ve yeni kuralların Van'da uygulanacağını sözünü vermişlerdir. Bu pragmatist yaklaşım aynı zamanda da yeni düzenin tesisinde âyanın merkezileşme lehine kullanılabilirliğinin de önünü açmıştır. Bu sürecin devamında merkezileşmenin tesisi için hariçten fakat yine âyandan atamalar yapılacak ve bu dönüşüm daha sert bir geçişi zorunlu kılacaktır.

3. Tanzimat Uygulamaları ve Van İsyanı Çerçevesinde Timurpaşazâdeler

Tanzimat'ın askerlik, vergilendirme ve vilayet meclisi gibi yeni kurallarının Osmanlı Doğusunda uygulanma girişimi 1261/1845 yılı ile başlatılmıştı (Çadırcı, 1997, s. 192-194). Timurpaşazâde İshak Paşa da bu süreçte daha önce Van'dan sürülmüş ve Erzurum'da ikameti zorunlu kılındığı anlaşılmaktadır (BOA, İ. MVL. 95/1963, 1263/1847). Kendisinden sonra Haydar Paşa ve

⁷ "Paşa-yı mumaileyh (Muş Mutasarrıfı Emin Paşa) mukaddemce istizan eylediği süvari asker-i mansureye ruhsat buyrulmamış olduğundan".

⁸ Esad Paşa Van'ın önde gelenlerini Erzurum'a çağırıp onları Timur paşa'nın kaymakam olarak atanmasına ikna etmiş olduğu anlaşılıyor: "Van'ın icab eden ulema ve vücuhıyla reayası karabaş ve kocabaşları Erzurum'a celbine maslahat anların dahi rıza ve istidalarıyla tatbik olunarak". Bu evrak kaydında Van ocaklısının nizami piyade ve süvari askerine dönüştürülerek, gelirleri olan toprakların mukataat hazince el konulması ve bu askerlerin aylıklı hale getirilmesi süreci hakkındaki yapılan çalışmalarından bahsedilmektedir.

Sırrı Paşalar Van kaymakamı olarak atanmışlardı (BOA, İ.DH. 58/2888, 1258/1842. BOA, A.DVN.MHM. 1/100, 1260/ 1844). Her ne kadar Sırrı Paşa Van kaymakamlığına atanmış olsa da Erzurum valisinin belirttiği üzere, yerel hanedandan kişiler ümeradan olduklarından kendi sancakları dışındaki farklı sancaklarda istihdam edilebilecekleri ve yerlerine ise merkezden atanmış kişilerin Van ve Kars'taki kaymakamlıklara atanması gerektiği salık verilmişti (BOA, A.MKT. 24/96, 1261/1845). Zira Sırrı Paşa Van'da düzen ve kontrolü tam olarak sağlayamamış ve 1261/1845 yılında Timurpaşazâdelerin öncülüğünü yaptığı Van İsyanı ortaya çıkmıştı.

Timurpaşazâde İshak Paşa her ne kadar Van'dan sürülmüş olsa da Van'daki kalabalık Timurpaşazâde ailesi içerisinde güç ve nüfuz sahibi olan kişiler de bulunmaktaydı. Örneğin, İshak Paşa'nın oğlu Tayfur Bey yeni düzenle birlikte kurulan Süvari-yi Asakir-i Muntazama binbaşısı olarak görev yapmaktaydı. Van kaymakamı olarak atanan Sırrı Paşa'nın Tanzimat uygulamalarını Erzurum dönüşü Van'da uygulayacak olması sebebiyle Van ahali kendisini şehre almamış ve Timurpaşazâde Mustafa öncülüğünde isyan etmişlerdi. Timurpaşazâde ailesi Van'da sahip oldukları güç ve nüfuzlarını kaybetmek istememiş ve Van halkını örgütlemişlerdi. Bu çerçevede Erzurum'da çözüm arayışlarına girişilmiştir. Tayfur Bey'in bir Timurpaşazâde oluşu sebebi ile ilkin kendisinin aracı olarak Van'a gönderilmesi sonuçsuz kalmıştır. Sonrasında Ekrad Beylerinden olan Bayezid Sancağı kaymakamı Muhammed Behlül Bey kaymakam atanarak sorunun çözümüne gayret edilmiş fakat bu da sonuçsuz kalmıştır (BOA, A.MKT.MHM. 1/75, 1261/1845; Gencer, 2010, 121). Hatta sürgündeki İshak Paşa'nın dahi bir Timurpaşazâde mensubu olarak Van'a gönderilmesi dahi düşünülmüş olsa da bu da gerçekleşmemiştir (BOA, A.MKT. 26/26, 1261/1845). Bu dönemde Sırrı Paşa'nın Van'daki sert uygulamaları, Timurpaşazâde ailesi dışından birinin Van kaymakamı olarak atanmış olması, Van'da yakın dönemde kıtlık yaşanmış olması, tımar sahiplerinin toprağını sürecekle güçten yoksun olup ancak toprağını kiraya verdirerek geçimini sağlayabilmeleri, Tanzimat uygulaması ile gelen vergi zammı, Van ocaklısının tasarrufundaki toprağa devletin el koyacağı zannı ve Tanzimat'ın Müslüman halkı "Frenkleştireceğine" dair propagandalar Van halkının isyana destek vermesine neden olmuştur. Bu sebepler arasında vurgulanması gereken en önemli husus ise Van'ın en güçlü âyan ailesi olan Timurpaşazâdelerin güç ve nüfuzlarını kaybetme endişesinde yatmaktadır. Bu durumun yeni Tanzimat kurallarını Van halkının tam olarak anlayamadığından kaynaklandığını düşünen Dersaadet ise 1847 yılına kadar isyanı barışçıl yollarla çözmeye gayret etmiştir (BOA, İ.MSM. 49/1231, 1261/1845; Gencer, 2010, s. 115-122).

Timurpaşazâdelerin fiili olarak 1845-1847 yılı arasında Van'ı kontrollerine aldıkları bu dönemde bölgedeki yurtluk-ocaklık ve hükümet sancak yöneticileri de Tanzimat kurallarına benzer tepkiler vererek sahip oldukları imtiyazları kaybetmek istememişlerdir. Brant'ın Timurpaşazâde İshak Paşa'dan naklen aktardığı üzere, eğer Han Mahmud ve diğerleri mülkiyeti kendilerine ait hükümet sancaklarda uygulamak üzere yeni kuralları kabul etmeleri halinde kendileri artık birer mütesellime dönüşeceklerdir (Brant, 1840, s. 390). Bu sebeple 1845-1847 yıllarında Timurpaşazâde Mustafa Paşa, Müküs Beyi Han Mahmud, Cizre Beyi Bedirhan Bey, Hakkari Beyi Nurullah Bey ve Acaralı Kır Hüseyin Bey gibi yerel bey ve âyan Tanzimat uygulamalarına karşı çıkmışlar ve sahip oldukları imtiyazlı statünün kaldırılmasına isyan etmişlerdi. Van ahalisinin bu çerçevedeki talepleri ise şunlar olmuştur: Van kaymakamının dâhilden seçilmesi, Timurpaşazâde Mustafa Bey'in bu makam için en uygun kişi olduğundan kendisinin atanması, artırılan vergi miktarının alınmaması, dışarıdan asker sevkini yapılmaması, askeri garnizon kurulmaması ve halktan asker yazılmaması (Gencer, 2010, s. 121; Koç, 2020, s. 172). Mustafa Bey'in "yerliden" birisi olarak kaymakamlığa getirilmesi isteği ile "hariçten" atanacak kaymakama karşı çıkış, imparatorluğun farklı coğrafyalarında da benzer tepkilerle ortaya çıkmış dönemselle bir dönüşümün izleridir (Bayraktar, 2020, s. 6).⁹ Bu karşı çıkış aslında âyanlar çağının Van'da sona erdirilmesine karşı Timurpaşazâdelerin öncülüğünü yaptığı bir tepkidir. Bu çerçevede Van Kalesi'ni 1847 yazında yapılacak olan harekâta kadar ellerinde tutmuşlardır. Bu isyan hareketi bu kişilerin Osmanlı ordusuna teslim olmaları sonrasında sonlanmıştır. Bu yerel âyan ve beylerin etkili olduğu yerlerde Tanzimat'ın uygulanması için gerekli adım atılmış ve birçoğu bölgelerinden uzak yerlere sürgün edilmişlerdir. Fakat bu yıllarda isyancıardan biri olan Timurpaşazâde Fazıl Bey, isyan sonrası Van'dan sürülmemiş, hatta Van'da kurulan vilayet meclisinin

⁹ Ocaklık olarak yönetilen Debre Sancağında da halk benzer bir tepki vererek atanacak kaymakamın "haricden" değil "yerliden" seçilmesini talep etmişlerdi.

bir azası olarak Van'da bulunmaya devam etmiştir (Gencer, 2010: s. 211; Bingül, 2022: s. 40). Fazıl Bey'in yanı sıra Timurpaşazâde Esad Bey ve bir diğer Timurpaşazâde olan İshak Paşazâde Emin Bey de Van meclisinin bir üyesi olmuşlardır. Bu tarihten itibaren Van kaymakamlığına Van'ın yerli hanedanından olmayan ve Dersaadetçe dışarıdan kişiler atanmıştır. Bu çerçevede ilkin Mustafa Paşa ve sonrasında Reşid Muhammed Paşa Van kaymakamı olarak atanmış ve Van'da merkezileşen idarenin ilk yöneticileri olmuşlardır. Fakat her ne kadar kaymakamlar dışarıdan atanmış olsa da Timurpaşazâdelerin Van'daki güç ve nüfuzları farklı şekillerde varlığını sürdürmüştür. 1847 yılında yapılması gerekli görülen askerî harekât Tanzimat uygulamalarının önündeki engeli aşmış olsa da, Dersaadet Van ve çevresinde Timurpaşazâdelerin varlığını ve rolünü yok etmek istememiştir. Tam tersine bu âyan ailesi Tanzimat uygulamaları sonrasındaki yeni idarede yönetime entegre edilmiş ve varlığını ve nüfuzunu 19. yüzyılın ikinci yarısında da devam ettirmiştir.

4. Tanzimat Uygulamaları Sonrasında Van'da Timurpaşazâdeler

Yapılan harekât sonrasında Timurpaşazâdelerin bir âyan ailesi olarak Van'daki en üst mülki idareci rollerine son verilmiş olsa da bu sürecin devamında yüzyılın ikinci yarısında eşraf rolleri devam etmiştir. Yüzyılın sonunda Van'a uğrayan Lynch bu dönemi şu şekilde özetlemektedir: “Onların (Timurpaşazâdelerin) gücü, Konstantinopolis'teki tüm hükümetin aşamalı olarak merkezileşmesiyle büyük ölçüde kısıtlandı. Ancak (Timurpaşazâdeler) belediye başkanlıkları, vilayet meclisi ve adli mahkemeler gibi imparatorluk makamlarının doğrudan himayesi altında olmayan ofisleri doldurarak, idare mekanizmasının çoğu üzerindeki kontrollerini hâlâ sürdürüyorlar” (Lynch, 1901, s.83-84). Lynch'in de belirttiği gibi güçleri sınırlandırılan bu âyan ailesinin Tanzimat uygulamaları sonrasında yerel idari sistemde bazı önemli görevler yürüterek yerel siyasetteki rollerini sürdürmüşlerdir. Yine bu dönemde yazılmış bir layiha Lynch'i teyit etmektedir: “familyanın ekserisi mahallince aza-yı meclisi ve mahkeme-i ticaret reisi ve kaza kaymakam ve nahiye müdürüne kadar memurinde buldukları” (BOA, Y.EE. 33/5, 1287/1871). Layihada vurgulandığı üzere Timurpaşazâdeler halen meclis azalığı, mahkeme reisliği ve kaza kaymakamlığı gibi bazı önemli görevlere gelebilmektedirler. İsyan edenler arasında olmalarına rağmen Fazıl Bey gibi bazı Timurpaşazâdeler Van'ın ilk idari meclisinde aza olarak görev aldıkları yukarıda vurgulanmıştı. Yine isyan edenler arasında bulunan Timurpaşazâde Derviş Bey 1870'lerde ailenin önderlerinden biri olup vilayet meclisinde görev almış ve yine bu aileden olan Yusuf Bey ile birlikte bu dönemde servetini artırmıştı. Derviş Bey bu süreçte nüfuzunu kullanarak aşiret ve ahali üzerinde etkin olmaya çalışmış ve bu sebeple kendisi Van'a bağlı çevre bölgelerde görevlendirilerek büyük dedesi Timur Paşa gibi Van merkezinden bir süre uzaklaştırılmıştı: “Familya-yı ekberinden saadetlu Timur paşa misillü diğer mahalle naklinde envaî hasenat derkar olduğundan” (Arvas, 2016, s. 113; BOA, MVL 632/29, 1278/1862). Timurpaşazâdelerin Van'ın tüccar Ermenileriyle ve çevredeki güçlü aşiretlerle sıkı bir iletişimlerinin ve ittifaklarının bulunduğunu ve bu durumun kontrol altında tutulması gerektiğine yönelik bazı raporlar da bulunmaktadır (Koç, 2021, s. 315; BOA, Y.EE. 33/5, 1287/1871). Bu raporlara göre bazı Ermeni tüccar ile anonim şirketler kurarak ekonomik güçlerini artırmaya çalışan ve artan ağnam vergilerini aşiretleri yönlendirerek manipüle edebilen bazı Timurpaşazâde mensuplarının bulunduğu vurgulanmaktadır. Atandıkları mülki idari görev alanlarında mültezim olarak dışarıdan kişilerin iltizama dâhil olmasını engelledikleri veya rüşvet alarak bunun mümkün olabileceği ayrıca belirtilmektedir. Dolayısı ile Timurpaşazâdeler Van ve çevresinde kendi çıkar, güç ve nüfuzlarını sürdürmeye yüzyılın ikinci yarısında da devam etmişlerdir.

Bu dönemde aileden birçok kişi Van'ın çevre kazalarında kaymakam ve kaza müdürlüğü gibi görevlere atanmışlardı. Galip Paşa Muş mutasarrıfılığı, Derviş Bey Çölemerik kaymakamlığı, Nuri Bey Şemdinan, Mahmudi, Şatak kaymakamlıkları, Yusuf İzzeddin Bey Bargiri (Muradiye) ve Gever kaza müdürlükleri, Hurşid Bey Elbak mutasarrıfılığı ile Erciş ve Gever kaza müdürlükleri gibi idari görevlerde bulunmuşlardı (BOA. Y. MTV. 206/22, 1316/1900; BOA, Y.EE. 33/5, 1287/1871; BOA, DH.MKT. 2495/10, 1317/1901; BOA, DH.SAİD.d 112/147, 1320/1902; BOA, DH.SAİD.d. 176/29, 1293/1877; BOA, İ.DH. 971/76735, 1301/1885; BOA, DH.MKT. 1433/24, 1303/1887; BOA, DH.MKT. 1619/53, 1306/1889; Arvas, 2016, s. 114,117). Bu görevlerin yanı sıra yerel bürokrasi, adliye ve belediyeye ait görevlerde de rol sahibi olmaya devam etmişlerdir. Tanzimat uygulamaları paralelinde bu aile mensupları yeni düzenin bir uzantısı olarak yerel siyasetteki fonksiyonunu devam ettirmiş, fakat yerel siyasetin en güçlü görevleri olan valilik ve mutasarrıflık gibi

görevlere getirilmemişlerdir. Timurpaşazâdeler arasında bu genel geçer uygulamanın dışına çıkmış olan yalnızca Galip ve Hurşid Paşalar olmuştur. Timurpaşazâde İshak Paşa'nın oğlu olan Galip Paşa'nın aile mensupları içerisinde daha yüksek bir kariyer ve konuma ulaşmasındaki pay hiç kuşkusuz “muharebe-yi zailede (93 harbi) 3.000 kişiyi mevki-yi harbe sevk ederek, Bayezid kolordu hümayunu levazımının vakt ve zamanıyla tedarik ve sevkine” dair sunduğu memuriyettir (BOA. Y. MTV. 206/22, 1316/1900). Timurpaşazâde Muhammed Bey'in oğlu olan Hurşid Bey de Galip Paşa gibi hizmetlerde bulunduğunu belirtmiştir: “kaymakamlık görevimi bırakıp 93 harbinde iki bin süvari tedarikiyle Bayezid kolordusundan muavene miralaylığında istihdam oldum” (BOA, İ.DH. 971/76735, 1301/1885). Hurşid Bey idari bir görev talep etmeyerek rütbesinin yükseltilmesini talep etmiş ve sınıf-ı sani mütemayizi rütbesini almıştı. Galip ve Hurşid Paşaların mutasarrıf olabilmeleri kendilerinin de belirttikleri üzere 93 harbinde Osmanlı ordusu içerisinde yer almaları ve düzensiz muavene askeri toplayabilmelerinden yani nüfuzlarından kaynaklanmıştır. Bu dönemde II. Abdülhamid'in İslamcılık politikalarının bir yansıması olarak Galip ve Hurşid Paşalar mutasarrıflığa kadar yükselebilmişlerdir. Fakat bu sınır valilik düzeyine kadar ulaşmamıştır.

Dolayısı ile Tanzimat düzeninin yerel âyan ve eşrafın varlığını tam anlamı ile yok etmeye çalıştığına dair bir varsayımın Van örneğinde gerçekleşmediğini söylemek mümkündür. Bunun yerine güçleri kontrol altında tutulmuş ve merkezileşen idari sistemin yerleşmesinde katkı sunan bir role büründükleri anlaşılmaktadır. Bu duruma dair vurguları dönemin arşiv kayıtlarından takip etmek mümkündür. Yüzyılın sonunda Van eşrafı arasındaki artan çatışmalar sonrasında Timurpaşazâdeler'in Van'dan sürülmeleri önerisi Dersaadet tarafından şu şekilde reddedilmişti: “Van'da bulunan Timur Paşa hanedanının hüsn-ü hali tahkikat-ı vaka iktizasından bulunduğu ve bunlardan hüsn-ü hizmet memul idiğüne mebni haklarında teb'id muamelesinin icrası tecviz olunamaz” (Arvas, 2016, s. 117; BOA, Y.PRK.A. 3/74, 1300/1883). Van'ın “en kadim hanedanı” olarak vurgulanan Timurpaşazâdeler dışında bu dönemde ismi “zâde” olarak biten bazı aileler de zenginleşerek Timurpaşazâdeler ile çatışmışlardır (Bingül, 2018, s. 126). Bu ailelerden en önemlisi Hasanyan olarak isimlendirilen ve önderliğini Hasan Paşa'nın yaptığı Dilaverzâdeler'dir (Bingül, 2018; Arvas, 2016). Bu iki aile arasındaki çekişme sırasında Timurpaşazâdeler ve muadilleri yerel siyasette kendi çıkarlarını gözetmeye devam etmiş, yerel siyaseti yönlendirme gayretlerini sürdürmüş ve Van valileri ile sıkı ilişkiler yürütmüşlerdir. Örneğin, Hamid Paşa'nın (1885-1888) Van valiliği döneminde Timurpaşazâdeler ile Hamid Paşa arasında yakın bir ittifak vardır. Bu ittifak Hamid Paşa'nın görevden alınması ve yeni vali Halil Paşa'nın atanması sonrasında kırılmaya başlamıştır. Halil Paşa (1888-1892) göreve geldikten sonra Dilaverzâdeler ile ittifak yaparak Timurpaşazâdelerin gücünü bir nevi törpülemeye çalışmıştır. Fakat yine de Timurpaşazâdeleri Van'dan tamamen yok edici bir durum ortaya çıkmamış, hatta tam tersine Dersaadet Van valisinin Timurpaşazâdeler ile arasını iyi tutmasını salık vermiştir. Dönemin sadrazamı Timurpaşazâdeler ile ilgili şikayetlere karşı şunları belirtir:

Timurzadeler erbab-ı temkin ve istikametten ve esdika-yi bendegan-ı Devlet-i Aliye'den olarak, muharebe-yi zailede (93 Harbinde) dahi her biri başka başka ibraz-ı hizmet ve müsâdat etmiş olmakla beraber, istikamet-i hal ve hareketlerinden dolayı her sınıf ahalinin hürmet ve riayetine de mazhar olmuş ve devletçe kendilerinden istifade edilecek takımdan bulunmuş olmaları cihetiyle başka mahale nakl gibi hanedanlarını mahv edecek bir muamelenin icrası caiz olamayacağı derkar olmasına göre vali-yi müşarünileyh ile beynlerindeki burudetin izalesi esbabının istihsali mukteza-yı halden görünmüş (BOA. Y. A. HUS. 227/21, 1305/1889).

Timurpaşazâdelerin ahali üzerindeki nüfuzu ve devletin kendilerinden “istifade” ediyor oluşu sayesinde Timurpaşazâdeler şikayetlere rağmen korunmuşlardır. II. Abdülhamid döneminin İslamcılık politikası çerçevesinde bu ailelerin gücü kontrol altında tutulmaya gayret gösterilmiş fakat varlıklarının tamamen sonlandırılması değil kendilerinden istifade edilmesine çalışılmıştır. Nitekim II. Abdülhamid Timurpaşazâde Galip Paşa'yı 4. Ordu müşiriyetinin talebi üzere Van Jandarma kumandanı olarak dahi atamıştır (Arvas, 2016, s. 114). Fakat II. Abdülhamid döneminde bölgeyi ziyaret eden Sadettin Paşa'nın da vurguladığı üzere Timurpaşazâdelerin ekonomik olarak eskisi gibi güçlü bir konumları artık bulunmamaktadır. Ona göre Timurpaşazâdeler artık büyük bir servete sahip değillerdir ve önde gelenlerinden bazıları memuriyetlerinden edindikleri maaşla geçinmektedir (Önal, 2004, s.75). Timurpaşazâdeler içerisinde en güçlü idari konuma ulaşan Galip Paşa dahi 1900 yılında

verdiği arzuhalinde maddi kayıplarından dolayı ya kâfi bir miktarda maaş bağlanmasını veya civar bölge livalarından birine mutasarrıf olarak tayin olunmasını talep etmişti:

Ecdadımın vaktiyle tedarik etmiş oldukları arazi ve çiftlikatın hasılatıyla temin-i maişet eylemekte bulunduğum halde iğtişaat-ı mündefiadan dolayı kulunuzdan fevk'ül gaye ibraz hasıl etmiş olan müteayinat-ı mahalliye-i Ermeniyeye aleyhimde bir takım alacak davaları açarak namus ve haysiyet-i çakeranemin muhafazası için ... emlak ve çiftlikatın kısm-ı küllisi elimden çıkmış olması aile-yi kemteranemin idarelerini düçar-ı rahte ederek perişan kalmış (BOA. Y. MTV. 206/22, 1316/1900).

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin doğu serhadinde önemli bir kent olan Van'da 18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Timur Paşa'nın ve aynı aileden kişilerin tekraren muhafız olarak atanmaları bu süreçte Timurpaşazâdelerin âyanlaşmalarına neden olmuştur. Bu sebeple Osmanlı taşrasında âyanlaşmanın tezahüründe Dersaadet'in yaptığı atamaların önemli bir payı bulunmaktadır. Osmanlı merkezileşmesinin 1830'lardan itibaren Van'da kendisini hissettirmeye başladığı görülmektedir. Bu tarihlerde muhafız atamalarına son verilerek Van'ın idaresi Erzurum'a bağlanmış ve yerelden kaymakam atanmıştır. Bu kaymakam atamaları âyandan veya yerel beyler arasından seçilerek yapılmıştır. Bu durum ılımlı bir geçişlilik fonksiyonu içermiş ve bu dönemden itibaren hariçten atamalar yapılması Dersaadet'e salık verilmiştir. Bu geçişliliğe Timurpaşazâdeler isyan ederek karşılık vermiş ve Van halkını organize ederek kendi statülerinin yok edilmemesi için çabalamışlardır. 1845-1847 arasında tezahür eden bu isyan Dersaadet'in hem Van hem de yerel beyliklerin statüsüne son verildiği bir askeri harekât ile bastırılmıştır. Bu tarihten sonra Van yöneticiliğine hariçten atamalar yapılmış ve Timurpaşazâde mensuplarının valilik/muhafızlık statüsünde görev almalarına Osmanlı merkezileşmesi izin vermemiştir. Fakat Timurpaşazâdeler harekât sonrasında yeni düzenin içerisinde yer almışlardır. Van'a bağlı daha alt mülki idarelerde ve çeşitli adli/bürokratik görevlerde bulunmaya devam eden bu aile Van'ın yerel siyasetindeki nüfuzunu devam ettirmiştir. Yeni Tanzimat düzenine eklenen bu âyan ailesi mensupları, vilayet meclislerinden mahkeme reisliğine, vergi ve nüfus memurluklarından kaymakamlıklara kadar önemli görevlerde bulunarak bu yeni kuralların Van ve çevresinde uygulanmasında aracı rollerini sürdürmüşlerdir. Bu durum Tanzimat uygulamalarının tek yönlü, yukarıdan aşağıya ve eşraftan bağımsız bir fonksiyon ile uygulanmadığını ve yerel güç ve nüfuz sahiplerinin bu süreçten dışlanmadığını göstermektedir. Merkezileşme sürecinde âyanın yerel siyasetteki varlığı Van'da devam etmiş ve Timurpaşazâdeler Van'dan izale edilmemişlerdir. Bu durumun ortaya çıkmasında da yine Dersaadet tarafından verilen kararların kritik bir belirleyiciliği vardır.

Kaynakça

BOA: Türkiye Cumhuriyeti Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

A.DVN.MHM.(Sadaret Mühimme Evrakı) 1/100.

A.MKT.(Sadaret Mektubi Kalemi Evrakı) 24/96; 26/26.

A.MKT.MHM.(Sadaret Mühimme Kalemi Evrakı) 1/75.

AE.SABH.I (Ali Emiri Abdülhamid I) 185/12339; 10/874; 362/25239.

AE.SSLM.III (Ali Emiri Selim III) 118/7207; 427/24463.

C. ZB. (Cevdet Zabtiye) 74/3661.

C.ADL. (Cevdet Adliye) 104/6229.

C.AS. (Cevdet Askeriye) 574/24165; 1173/52260; 1210/54230; 193/8325; 569/23903; 616/25968; 822/34952; 905/39013; 907/39136; 936/40581.

C.DH. (Cevdet Dahiliye) 276/13756; 110/5456; 214/10696; 247/12301; 285/14226; 324/16197; 325/16216; 326/16277; 4/164; 42/2069.

C.MF. (Cevdet Maarif) 109/5443.

C.ML. (Cevdet Maliye) 617/25455; 734/29968.

D.BŞM.MHF. (Bab-1 Defteri Muhallemat Halifeliği) 88/13; 92/39.

DH.MKT. (Dahiliye Mektubi Kalemi) 1433/24; 1619/53; 2495/10.

DH.SAİD.d. (Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahvâl Komisyonu Defterleri) 112/147; 176/29.

HAT (Hatt-ı Hümayun) 103/4073; 1040/43065; 1042/43122; 1043/43143; 1047/43212; 105/4128; 105/4142; 105/4151; 105/4159; 106/4161; 107/4245; 1389/55341; 1416/57866; 1436/59042; 1463/52; 181/8228;21/1006;210/11261;27/1287;40/2023; 452/22384; 470/23050; 659/32173; 695/33543; 718/34245; 726/34609; 728/34650; 794/36840; 810/37204; 814/37269.

İ. MVL. (İrade Meclis-i Vala) 95/1963.

İ.DH. (İrade Dahiliye) 58/2888;971/76735.

İ.MSM. (İrade Mesail-i Mühimme) 49/1231.

MVL (Meclis-i Vala) 632/29.

TS.MA.e . (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı)805/61.

Y. A. HUS. (Yıldız Hususi Maruzat) 227/21.

Y. MTV. (Yıldız Mütenevvi Maruzat) 206/22.

Y.EE. (Yıldız Esas Evrakı) 33/5.

Y.PRK.A. (Yıldız Sadaret) 3/74.

Y.PRK.ZB. (Yıldız Zabtiye Nezareti Maruzatı) 5/40.

Diğer Eserler

Akın, F. (2020). 19. yüzyılın ikinci yarısında aşiret idaresi: Aşiret müdüriyeti. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*, 32, 59-69.

Arvas, T. Z. (2016). *Sultan II. Abdülhamid döneminde Van Vilâyeti (sosyal, ekonomik, idarî ve demografik yapı)* (Tez No. 459823) [Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Avcı, Y. (2009). The application of tanzimat in the desert: The bedouins and the creation of a new town in Southern Palestine (1860-1914). *Middle Eastern Studies*, 45 (6), 969-983.

Barkey, K. (2015). *Eşkiyalar ve devlet: Osmanlı tarzı devlet merkezileşmesi*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Bayraktar, U. (2020). Reconsidering local versus central: Empire, notables, and employment in Ottoman Albania and Kurdistan, 1835–1878. *International Journal of Middle East Studies*, 52(4), 685-701.

Bingül, Ş. (2022). *Tanzimat döneminde Van*. Sonçağ Akademi.

Bingül, Ş. (2018). *XIX. yüzyılın ikinci yarısında Van* (Tez No. 531845) [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Blumi, İ. (2010). *Rethinking the late Ottoman Empire: A comparative social and political history of Albania and Yemen, 1878-1918*. Gorgias Press.

Bragg, J. (2014). *Ottoman notables and participatory politics: Tanzimat reform in Tokat, 1839-1876*. Routledge.

Brant, J. ve Glascott, A.G. (1840). Notes of a journey through a part of Kurdistan, in the summer of 1838. *Journal of the Royal Geographical Society of London*, 10, 341-434.

Çadırcı, M. (1997). *Tanzimat döneminde Anadolu kentleri'nin sosyal ve ekonomik yapısı*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Çiçek, M.T. (2021). *Negotiating empire in the Middle East: Ottomans and Arab Nomads in the modern era, 1840-1914*. Cambridge University Press.

Çiftçi, E. (2018). *Fragile alliances in the Ottoman east: The Heyderan Tribe and the empire (1820-1929)* (Tez No. 502387) [Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Gencer, F. (2010). Van muhafızı Derviş Paşa isyanı. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 29 (47), 197-216.

Gencer, F. (2010). *Merkeziyetçi düzenlemeler bağlamında Bedirhan Bey Olayı* (Tez No. 273294) [Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

İnbaşı, M. (2006). Van valileri (1755-1835). *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 29, 195-212.

Kaya, H. (2020). Bayezid Sancakbeyi İshak Paşa üzerine bir araştırma. *E-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 12 (1), 20-35.

Kılıç, O. (2021). *Doğu serhaddinin kilidi: Van (16-18. yüzyıllar)*. Van Büyükşehir Belediyesi Kültür ve Sanat Yayınları.

Koç, G. D. (2021). A negotiation of power during the age of reforms in the Ottoman Empire: notables, tribes and state in Muş (1820-1840). *Middle Eastern Studies*, 57 (2), 209-226.

Koç, Y. (2020). *Nomadic pastoral tribes at the intersection of the Ottoman, Persian and Russian Empires (1820s-1890s)* (Tez No. 626741) [Doktora Tezi, Boğaziçi Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Köksal, Y. (2019). *The Ottoman Empire in the tanzimat era: Provincial perspectives from Ankara to Edirne*. Routledge.

Layard, A. H. (1856). *Discoveries among the ruins of Nineveh and Babylon*. New York.

Lynch, H.F.B. (1901). *Armenia, travels and studies, vol. 2. The Turkish provinces*. Longmans.

Önal, S. (2004). *Sadettin Paşa'nın anıları: Ermeni-Kürt olayları (Van, 1896)*. Remzi Kitabevi

Saraçoğlu, M.S. (2009). Some aspects of Ottoman governmentality at the local level: The judicio-administrative sphere of the Vidin County in the 1860s and 1870s. *Ab Imperio*, 2, 223-254.

Süreyya M. (1996). *Sicill-i Osmanî* (Cilt 5). Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Yaycıoğlu, A. (2016). *The partners of the empire: The crisis of the Ottoman order in the age of revolutions*. Stanford University Press.

Zens, R. (2011). Provincial powers: The rise of Ottoman local notables (Ayan). *History Studies*, 3 (3), 433-447.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı, çalışmanın verilerinin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala gerekli dikkat ve özeni göstermiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Yazar tek başına makaleyi hazırlamıştır.

Çıkar Beyanı

Makalenin hazırlanmasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Ekler

Ek Resim 1. Van Muhafızları Timur Paşa ve Ahmed Paşa'ya ait olduğu düşünülen ikiz kümbetler, Van.

<http://wikimapia.org/34280198/%C4%B0kiz-K%C3%BCmbetler#/photo/6850155>

Ek Resim 2. Van Müzesi'nde Sergilenen Eski Van'ı Gösterir Bir Tablo

Ek Resim 3. Van Müzesi'nde Sergilenen Muhammed Derviş Paşa'ya Ait Mezar Şahidesi

